

Neoriginálne o originalnosti

Okuliarnatý Henri Bemis neznášal ľudí. Vadilo mu, keď ho otravovali svojimi banálnymi problémami. Naskakovali mu zimomriavky zlosti, keď vstupovali do jeho súkromia triviálnymi otázkami. Svet ostatných ho nezaujímal a nikdy sa nad ním ani nezamýšľal. Mal len svoj svet. A svoje knihy. Knihy, v ktorých mohol prežívať osudy postáv, mohol bez ich odporu a odvrávania moralizovať a mať nad nimi absolútnu moc. Stačí si nasadiť silné dioptrické okuliare premieňajúce rozmazané stránky na popis krajín, udalostí, príbehov. Len keby neboli tí otravní ľudia, ktorí mu túto samotu ničia! Aký krásny by bol svet bez nich, rozprávkový život, v ktorom by obklopený knihami, nikým nerušený, vychutnával svoju samotu...

Ten deň skutočne prišiel. Zem postihla apokalypsa, ktorá zlikvidovala celé ľudstvo. Všetkých, okrem Bemisa. Bol v ten okamih práve v knižnici. Sen sa uskutočnil. On, tisíce kníh a ... nikto viac. Už len zobrať do rúk rozčítanú knihu, nasadiť okuliare... Ale kde sú? Museli mu spadnúť, keď utekal do bezpečia. Musia byť niekde blízko. Ale kde? Svet je bez nich tak tragicky rozmazaný. „Haló, je tu niekto? Prosím vás, podajte mi moje okuliare! Haló!“ Nikto však neodpovedá. Bemis si sadá na kameň v rozvalinách. Je sám s tisíckami „svojich“ kníh. Tak ako si vždy predstavoval. Meter od neho ležia okuliare. No niet nikoho, kto by mu ich podal...

Takto nejako by sa dala prerozprávať poviedka Lyna Venablesa, sfilmovaná koncom 50-tych rokov v rámci série príbehov *Twilight Zone*. Okrem prvoplánovej tragédie, ktorá ho postihla, nebol v dôsledku svojej zrakovej indispozície Bemis schopný využiť unikátnu možnosť: prečítať všetko, čo bolo dovtedy napísané bez rizika, že počet novonapísaných kníh/časopisov bude narastať rýchlejšie, ako počet kníh/časopisov prečítaných. A po zavretí poslednej knihy by stačilo povedať, či napísať niečo, čo sa v žiadnom texte nevyskytlo a bola by to *originálna* myšlienka.

Originalita je vysoko cenená komodita. „Originál“, či „originálny“ sú slová, ktoré používame vždy s pozitívnym nádychom. Našu sociálnu úspešnosť do veľkej miery ovplyvňuje naša schopnosť byť originálnymi. Človek, ktorý v spoločnosti neustále opakuje tú istú množinu príhod, je otravný a u poslucháčov vyvoláva neurózu. Schopnosť zaujať, či rozosmiať druhého je založená na neštandardnosti, prekvapivosti, nepredikovateľnosti, neopakovaní niečoho, čo publikum pozná. Rozosmiať manželku po 15 rokoch spolužitia je dobrý signál, jej blahosklonné mlčanie pri tisícim opakovaní príhody z dovolenky pred tisícou návštevou je indícia jej nadľudskej tolerancie.

Fakt, že tak často opakujeme buď samých seba, alebo (v lepšom prípade) niekoho iného poukazuje na to, ako je originalita ťažko dosiahnuteľná. Aj preto obdivujeme ľudí, ktorí sú jej nadpriemerne schopní. Originálny nápad hudobného skladateľa, či výtvarného umelca tak nemá rozmer len estetický a emocionálny, ale aj heuristický. Práve v umení je tlak na originalitu enormný. Nikoho by neoslovila súčasná socha v štýle Michelangelovho *Dávida*, alebo nový obraz v štýle Botticelliho *Jari*. Volanie po originalite vo výtvarnom umení je tak extrémne, že v mnohých prípadoch ide na úkor technického majstrovstva (Efraim Kishon, *Picassova sladká pomsta*, Epoque, 2003) a praje (originálnym) podvodníkom. Pisoár Marcela Duchampa (*Fontaine*; prvý krát vystavený v roku 1917), či deväťdesiat konzervovaných exkrementov umelca Piera Manzoniho (*Merda d'artista*; 1961), sú príklady originálov, ktorých cena je porovnateľná s cenami obrazov renesančných majstrov (jedna z Manzoniho konzerv bola v roku 1962

predaná za 30 gramov 18-karátového zlata). Výtvarnícke schopnosti týchto umelcov môžu zhodnotiť len odborníci. Pre nás, laickú verejnosť, nech je povzbudením, že vystavovať produkty svojho metabolizmu už vďaka Manzoniemu a jemu podobným „perforómom“ nie je originálne a teda ani nefiguruje vo vystavovateľských plánoch galérií. Pravdaže, je potrebné sa mať na pozore. Noví, vysoko originálni tiežvýtvarníci, čakajú na odhalenie svojej geniality.

Zmienené príklady ilustrujú podstatnú vec: originalnosť neznamena automaticky kvalitu. Či umeleckú, alebo myšlienkovú. Kto by mal záujem o bláboly a hlúposti, akokoľvek by boli originálne?

Inšpiratívnym spôsobom rieši tento problém veda: Ak má byť nová interpretácia príslušného fenoménu úspešná, nesmie byť len originálna, ale zároveň aj dôveryhodná. Dôveryhodnosť je odvodená od kvality konkrétnej hypotézy merateľnej jej schopnosťou odolávať experimentálnemu testovaniu. Snahou vedca je formulovať originálne hypotézy vysvetľujúce nepoznané časti sveta okolo nás spôsobom, ktorý najlepšie vysvetľuje existujúce experimentálne dáta o danom fenoméne. Samoučelná originalita, ktorá má šancu napríklad vo výtvarnom umení, je vo vede neprípustná.

Byť originálny však v prípade vedca znamená neopakovať sa. A to je čoraz väčší problém. Neopakovať povedané/napísané znamená mať vedomosti o existujúcich hypotézach. Hypotézach vyvrátených i tých stále testovaných.

Neurobiológ Eric Kandel nedávno vo svojej autobiografii napísal (Eric Kandel: *In Search of Memory*, Norton, 2006), že 90 percent všetkých vedcov, ktorí kedy žili na svete, stále aktívne pracuje. Stotisíce ľudí tak denne produkujú stovky článkov, prinášajúcich nové hypotézy o tých či oných fenoménoch. Rýchlosť pribúdania údajov vo vedeckých časopisoch je enormná: v relatívne úzkej oblasti výskumu existuje (odhadom) minimálne 20 „povinných“ a 50-100 „odporúčaných“ časopisov, v ktorých je relatívne vysoká pravdepodobnosť objavenia sa správy významnej pre čitateľa. Väčšina týchto časopisov vychádza každý týždeň a ich rozsah je 200-1000 strán. Keby mal človek z každého časopisu prečítať len zlomok (napr. 40 strán), pri rýchlosti čítania 50 strán za hodinu by čítal každý deň (včítane víkendov) 8 hodín. Pridáme 2 hodiny na pedagogické aktivity, 2 hodiny na administratívu, 1 hodinu na presun z domu a domov, 1 hodinu na osobnú hygienu, 1 hodinu na rýchle stravovanie... Očividne tu niečo nie je v poriadku. Ak má byť snahou vedca formulovanie originálnych hypotéz, kde je čas na experimentovanie? Kde je čas na rozmyšľanie?

Ako sa vyhnúť nebezpečenstvu dostať sa do zajatia permanentného čítania a z neho vyplývajúceho osudu neoriginálnosti? Snažiť sa riešiť marginálne, nezaujímavé problémy, pretože sa o nich toľko nepíše? Špecializovať sa na úzku problematiku, maličké zrnko v mori piesku, pretože ľudí venujúcich sa práve tomuto jednému zrnku nie je príliš veľa? Ale veď chceme hľadať odpovede na „veľké“ otázky!

Francis Crick, jeden z géniov minulého storočia, zásadne nečítal noviny. Tvrdil, že keď sa niečo podstatné stane, povedia mu to ľudia na ulici (Matt Ridley: *Francis Crick, Discoverer of the Genetic Code*, HarperCollins, 2006). Podobnú stratégiu do istej miery uplatňoval aj vo svojej vedeckej práci. Popri čítaní odborných článkov, podstatnú časť svojho života strávil diskusiami so svojimi kolegami. To podstatné, čo prečítal, recipročne zdieľal s ostatnými diskutujúcimi, pričom výsledkom diskusii bola pridaná hodnota v podobe komplexného pohľadu na daný problém. Práve toto zdieľanie umožnilo Crickovi abstrahovať časti svojich originálnych odpovedí na veľké otázky

modernej biológie. Kultúra akademických pracovísk, založená na frekventovanej a intenzívnej komunikácii, ktorej hlavným cieľom nie je len pomenovanie vedeckého problému, ale predovšetkým formulovanie možných prostriedkov na jeho riešenie, táto kultúra bola predpokladom úspechu ľudí ako bol Crick.

Tento typ zdieľania a komunikácie u nás takmer úplne chýba. Áno, zdieľame naše problémy, ale často to robíme predovšetkým pre ubezpečenie sa, že tí ostatní sú na tom rovnako zle, ako my. O tom, na akom konkrétnom probléme robí kolega z inej katedry (a často aj kolega z inej miestnosti toho istého pracoviska) ani netušíme. Koľko má publikácií? Koľko má citácií? Menej ako ja? Skvelé! Alebo nebodaj viac? Podozrivé! Na čom báda? Nepodstatné!

V tak malej populácii, ako je slovenská vedecká komunita, je absencia osobných kontaktov a interaktívnej formálnej i neformálnej komunikácie tragická. Príklad na ilustráciu: Vedecké rady akademických inštitúcií, ktorých správanie je zrkadlom súčasného stavu vedeckej komunikácie, posudzujú adeptov na akademické a vedecké tituly na základe súboru číselných ukazovateľov a desaťminútovej prezentácie, počas ktorej má adept za úlohu vysvetliť výsledky svojej práce a ich význam. Členovia vedeckej rady inštitúcie, na ktorej spolu s adeptom strávili niekoľko rokov života bez toho, aby sa čo len raz zaujímali o to, čo konkrétne robí, ho takto bezprostredne vidia a počujú v živote prvýkrát. Obávam sa, že aj posledný. Keď adept stojí pred dverami rokovacej miestnosti čakajúc na ortieľ, väčšina vychádzajúcich staršinov ani pohľadom nezmierni jeho pocit odsúdenia.

Keď sa takto správame my, ako môžeme očakávať od našich študentov, že na prednáškach a seminároch budú kriticky a živo diskutovať? Ako môžu bez príkladu zo svojho okolia začať zdieľať svoje vedomosti so snahou využiť túto komunikáciu na produkciu vlastných, originálnych a zároveň múdrych pohľadov na svet? Tak, ako my minimalizujeme našu snahu o poznanie vedeckej práce iných na porovnávanie číselných ukazovateľov, nemajú ani oni tendenciu ísť nad rámec porovnávania svojich výsledkov zo skúšok. Obe skupiny sa tak dobrovoľne zbavujú tej najcennejšej možnosti, ktorú by akademické prostredie malo poskytovať: výmenou informácií a názorov zvyšovať šancu zrodu originálnej myšlienky.

Dnes viac ako kedykoľvek predtým potrebujeme zdieľať svet našich postrehov a vedomostí. Napríklad v diskusných kluboch, akýchsi moderných slobodomurárskych lóžach, ktorých selektovaní členovia, vychutnávajú dobré víno, budú mať jediné obmedzenie: úplne sa vyhnúť negatívnym konštatovaniam v prípade, že na daný problém nemajú riešenie. Imperatívom bude stavať provokujúce otázky, inšpirovať sa navzájom, hovoriť o smerovaní vedy všeobecne i lokálne. Len takáto komunikácia nám môže pomôcť vymaniť sa z väzenia večného dobiehania stále zrýchľujúceho sa chrlenia dát.

Potrebujeme sa navzájom. Aby sme vedeli, čomu sa oplatí venovať, k čomu stačí poznať len referenciu a čo treba ignorovať. Aby sme boli schopní formulovať veľké otázky a produkovať originálne odpovede. Musíme našu komunikačnú kultúru zmeniť. Formálne i obsahovo. Jeden pre druhého predstavujeme okuliare, ktoré nám pomôžu zaostriť na detaily súčasného rozmazaného sveta.

Lubomír Tomáška